

Rahutu „Hommi” Freskopannoo „Hommi” hävi(ta)mine ja päästmine Rahu kinos Koplis

„Millegipärast nad toetasid ideed maalida sinna fuajeesse fresko. Ma imestan siamaani, kuidas nad olid nõus selle süžeeaga, et ei ole võitlus rahu eest, mis on alati kellegi vastu suunatud, vaid on lihtsalt RAHU.” (Dolores Hoffmann, jaanuar 2019)¹

Reedel, 26. juunil 1959 avati toonasel M. Kalinini tänaval (praegune Kopli 69b) Tallinna esimene laiekraankino Rahu. Üle 500kohalise kinosaaliga hoone valmis üleliidulise tüüprojehti nr 2-06-26 järgi, mille kohandasid asumi üldplaneeringuga arhitektid August ja Heili Volberg. Tegemist oli omamoodi üleminekuajastu ehitisega, kus olid küll veel kitsad aknad, kuid juba oldi loobutud stalinismile omasest sammastportikusest ja rohkest dekoorigest.

Detsembris 1960 kirjutas Dolores Hoffmann Eesti Riikliku Kunstiinstituudi (ERKI) rektorile avalduse: „Palun võimaldada minule diplomitöö teostamine teemal „Rahu” – freskod kinoteater Rahu jaoks. Freskotehnikaga tutvusin käesoleva aasta sügisel Uraalis kunstnike grupiga Kultuuripalee freskoteostamisel. Tunnen suurt huvi monumentaalmaali vastu.”²

Suvel 1961 veetis Hoffmann neljanda ja viienda kursuse vahelise suvepraktika Saaremaal. Asukoha valikul osutus määravaks eeldus, et päike tõuseks merelt – seega oli Sørve säär ja sealne maastik sobilik. Autor käis hommi-kuti kaluritega merel ning maalis tõusva päikese ja ranna-vaated natuuris.

Tallinna tagasi tulles alustas Hoffmann tööd freskomaali kavandiga, kus ta kombineeris Saaremaal valminud joonistused eskiisidega oma sõpradest ja kursusekaaslastest. Nõnda jõudsid kavandile ja hiljem kinohoone seinale Jüri Palm³, Evi Sepp⁴, Jüri Arrak⁵ ja Henno Arrak⁶, Renaldo Veeber⁷ ja Matti Varik⁸, aga ka Saaremaa kalurid, kommunaalkorteri naabripoiss jt. Oma koha leidis pannool ka toonane noorte iidol, kirjanik Ernest Hemingway.

1962. aastal valmis Hoffmannil ERKIs diplomitööna vähendatud mõõtkavas fresko terviku kavand ja lõuendalusel õlimaalina vormistatud detail, nn kaluristseen⁹. Kujutatud ei vasta rangelt võttes toonase sotsialistliku realismi nõuetele, kujutades pigem Eesti looduse ja rannaelu idüllit, seejuures just rahu, mitte võitlust rahu eest.

Idee teha fresko Rahu kinole, millest noor kunstnik iga päev mööda kõndis, tulenes asjaolust, et hoone peafassaadi teise korruse fuajee võimaldas kavandada ulatuslikku kompositsiooni, mida Hoffmann ka täies mahus kasutas. Ministeerium ja kunstnik sõlmisid lepingu töö tegemiseks 3000 rubla eest. 74 m² fresko maalimist alustas Dolores Hoffmann **1963. aastal**, töö valmimine võttis aega kolm kuud. Teadaolevalt on tegu Eesti varaseima nõukogude ajast pärineva freskomaaliga, mis toonaste monumentaalteoste foonil paistab silma nii mastaapsuse, romantilise lähenemisviisi kui ka tollal erandliku freskotehnika kasutamise poolest.

Rahu kino lõpetas ametlikult tegevuse 1994. aastal, lõplikult kustusid kinosaaalis tuled aasta hiljem. Uue aja tingimustes oli maja tulusam ülal pidada kaubanduspinnana. Aastatel 2005 kuni 2018 tegutses endises kinohoones kasiino.

VARASEMAD RESTAUREERIMISED

Maalingut restaureeriti esimest korda 1994. aastal, mil töid juhtis Dolores Hoffmann ise. Toona tehti vaid väiksemaid parandusi. Töodes osalenud Eva Möldri sõnul rakedati selleks taas freskotehnikat, st kahjustatud kohad

1

eemaldati, tühemikud täideti lubikrohviga ja maaling kanti niiskele pinnale. Tööde käigus asendati u 3–4% pannoo kogumahust.

Teist korda restaureeriti pannood sajandivahetuse paiku. Siis läbis värskenduskuuri ka ruumi sisekujundus ja lagi liideti visuaalselt freskoga. Selle restaureerimisetapi teostas monumentaalkunstnik Urve Dzidzaria. Suur osa freskost maaliti sekotehnikas üle – eriti paistis see silma looduskompositsioonil pannoo vasakpoolses osas, mis iseloomult ja kunstiliselt kvaliteedilt eristub selgelt algsest maalingust.

2007. aastal amortiseerunud kinohoonele lammutusluba väljastades ei pööratud monumentaalmaali olemasolule teise korruse fuajees tähelepanu. Kui 2017. aastal maja lammutamine taas päevakorda kerkis, puhkes arendaja ja muinsuskaitsete vahel juba elavam arutelu teemal, mis saab freskost edasi. Lõpptulemusena sündis kompromissotsus teost muinsuskaitse alla mitte võtta, kuid koostada sellele põhjalik fotodokumentatsioon. Lisaks otsustati fresko enne lammutustööde algust osaliselt demonteerida ning eksponeerida fragmente samas asukohas, kuid juba uues keskkonnas.

PROJEKT, NÄITUS JA RAAMAT

Seinamaale teisaldatakse Eestis harva: 2013. aastal demonteeriti koostöös OÜga Haspo Elmar Kitse sgrafiito Tartu restoranis Tarvas ning 2015. aastal de- ja remonteeriti sama autori reljefne seinapannoo „Kolm neidu“ Vana-Võidu mõisas.¹⁰ See kogemus andis tehnilise lähtepunkti, millele tugineti „Homniku“ teisaldamisel.

Tellijaga kokkuleppel demonteeriti Hoffmanni 74 m² hiidpannoost veidi vähem kui 10 m² suurune kalurite rühma kujutav osa. Algse plaani kohaselt tulevases kaubanduskeskuses eksponeeritav fragment võeti seinalt maha nelja võrdse tükina, igaüks mõõtudega 170 × 140 cm. Eesti Kunstiakadeemia (EKA) algatusel eemaldati muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna tudengipraktika käigus väiksemate fragmentidena veel suur osa maalingust, kokku üle 35 detaili: figuuride portreed, käed-jalad, kaunimad loodusvaated jpm.

Kompleksse demonteerimisprojekti finaalina toimus EKA galeriis (06.08.–07.09.2019) ja välgaleriis (06.08.–18.12.2019) näitus „Rahutu „Homnik““, mis jutustas freskomaali hävi(ta)mise ja päästmise loo. Hävinud pannood näidati projektsioonina, mille sees olid näha päästetud fragmendid. Väljapanek võimaldas veel kord vaadelda tingliku tervikuna teost, mida enam ei eksisteeri, ning mõtiskleda kultuuripärandi säilitamise ja väärtustamise üle.

Näitust saatis rohkete illustratsioonidega sama pealkirjaga raamat¹¹, mis annab üksikasjaliku ülevaate hiiglasliku fresko teisaldamisest kogu selle keerukuses. Käsitlemist leiab ka monumentaalmaal ise: selle loomise ajastuline kontekst, valmimine, pildianalüüs, vastuvõtt, järelelu jms, samuti konserveerimisfilosoofia ja freskode teisaldamise ajalugu. Raamatut läbivad töö autoriga tehtud intervjuu tsitaadid.

TEISALDAMISE TEHNIKA

Ajalooliselt on seinamaale eemaldatud suhteliselt vägi-valdsete meetoditega (it *stacco* 'tõmbamine' ja *strappo*

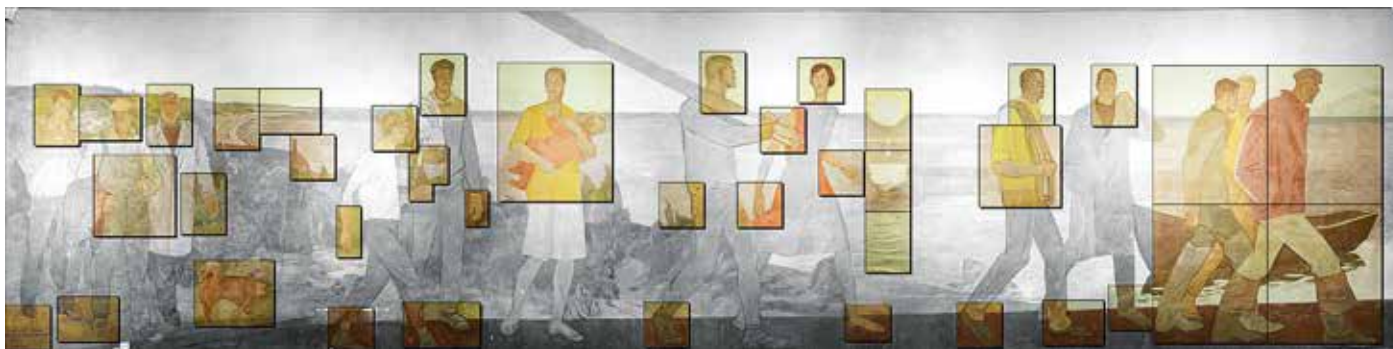

'rebimine'), mille puhul maalingu pind kaetakse väga tugeva loomse liimi ja paksu kangaga. Maaling kas tok-sitakse või rebitakse seinalt lahti ja kantakse uuele alu-sele. Seejuures kaotab krohv struktuuralse terviklikkuse ning eemaldatud kihti jääb toestama vaid liim ja kangas. Krohvi- ja/või maalikiht taastoestatakse uue alusega.

Lähtudes ajaloolisest kogemusest ning varasemast praktikast Elmar Kitse maalingutega, kasutasime meeto-dit, mille puhul teiseldatakse freskotükk säilitab aluskrohvi monoliitsuse. Eemaldatavale pildiosale kleebiti esmalt õhuke kangas ning seejärel lõigati lahti eemaldatava detaili perimeeter. Lõikesoonde paigaldati nurkraust nelinurkne metallraam, mis juhtis lõiketrossi trajektoori (kasutusel oli neli eri mõõdus raami). Lõiketrossiga saeti seinale kinnitatud raami tagant vastavas mõõdus ala lahti umbes 5 mm paksuse tükina, ilma et krohvikihit oleks see-juures purunenud. Eemaldatud tükk toestati tagaküljelt

1. Dolores Hoffmanni freskopannoo „Hommik”. Looduse ja rannaelu idüllilise kujutavale pannoole maalits autor muude hulgas oma sõpru ja kursusekaaslast, koha leidis seal ka kirjanik Ernest Hemingway. 1) Ernest Hemingway, 2) Jüri Palm, 3) Evi Sepp, 4) Jüri Arrak, 5) Henno Arrak, 6) Renaldo Veeber, 7) Matti Varik. Fotod Andres Uueni
2. Eemaldatud fragmendid

2

3

4

jäigastuva segu ja armeerimisvõrguga ning see sai nii taas struktuuralse hoide. Tööprotsessi viimane samm oli kanga eemaldamine esiküljelt, seda tehti tulise veeauruga. Tükki-dele andis lõpliku toetuse metallist välisraam, mis toimib nii konstruktiivse elemendi kui ka iluraamina.

FRAGMENTIDE JÄRELELU

Suur osa teisaldatud fragmentidest, mida oli kokku ligi 50% pildi kogupinnast, on nüüdseks jõudnud ringiga tagasi EKAsse või leidnud tee erakätesse. Et rõhutada fragmenteerumise idee nihet, vormistati kõik eemaldatud tükid iseseisvat järelelu elavateks kunstiteosteks, millest suur osa said ka autori signatuuri.

Omamoodi intrigeerivaks kujunes 10 m² tüki saatus, mis oli esialgu plaanitud Rahu kino kohale kerkiva kaubanduskeskuse vitriinaknale. Nagu suurte kinnisvaraarenduste puhul sage, jääb parand kasumlikkuse hoobade varju ning selles ei osata näha uusarendust toetavat väärtust. Nii juhtus ka nüüd. Õnneks on tänapäeval Eestis juba arendajaid, kes näevad ajaloos väärtust, mis ei paku üksnes silmailu, vaid toetab ja parandab ka nüüdisarhitektuuri positsiooni. Kalurite rühma kujutavale tükile pretendeeris mitu huvilist, kellest valiti Tammsaare pargi uue paviljoni ehitaja. Seega asub võimas märk meie monumentaalkunsti ajaloost nüüdseks paviljoni soklikorrusel ja Saare kalurid vihjavad seal kunagi paiknenud kalaturule.

¹ Siinne tsitaat ja freskopannoo loomise lugu pärineb intervjuust Dolores Hoffmanniga ateljees 18.12.2018 ning Rahu kinos 14.01.2019. Salvestus ja transkriptsioon Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna arhiivis.

² Dolores Hoffmanni toimik Eesti Kunstiakadeemia arhiivis: Gofman, Dolores Karli t. toimik, f 1, n 2.k, s 440, l 21.

³ Jüri Palm oli eesti graafik ja maalikunstnik.

⁴ Evi Sepp on eesti graafik ja kunstiõpetaja.

⁵ Jüri Arrak on eesti graafik, maalikunstnik, metalli- ja filmikunstnik.

⁶ Henno Arrak oli eesti graafik ja karikaturist.

⁷ Renaldo Veeber oli eesti graafik ja skulptor.

⁸ Matti Varik oli eesti skulptor ja kunstipedagoog.

⁹ S. M. Kirovi nimelise nädiskalurikolhoosi kunstikogust Rannarahva Muuseumisse jõudnud ning seni tundmatuna fondis paiknenud suuremõõtmeline lõuendmaal restaureeriti selle projekti käigus ja on nüüdseks muuseumi püsiekspositsioonis.

¹⁰ Vt H. Hiiop, Ü. Jukk. Tarvase restorani seinapannoo. Päästmine või pääsemine. – Muinsuskaitse aastaraamat 2013. Tallinn: Muinsuskaitseamet, 2014, lk 66–68. H. Hiiop, J. Lamp, H. Volber. Esimene näide seinamaali päästmise edukast lõpust. Elmar Kitse teose teisaldamine Vana-Võidu mõisast karjakastelli. – Muinsuskaitse aastaraamat 2016. Tallinn: Muinsuskaitseamet, 2017, lk 92–94.

¹¹ H. Hiiop, R. Köiv, A. Laansalu, F. Lukk. Rahutu „Hommik“. Dolores Hoffmanni freskopannoo „Hommik“ (1963) hävi(ta)mine ja päästmine endises „Rahu“ kinos Koplis. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2019.

5

6

7

3.-4. Tööprotsess. Fotod Eesti Kunstiakadeemia

5. Rahu kino lammutamine, kevad 2019. Fotod Ainar Luik

6. Osa pannoost ehib nüüd Tammsaare pargi paviljoni

7. Näitus „Rahutu „Hommik““ Eesti Kunstiakadeemia galeriis, kus lisaks eemaldatud fragmentidele oli eksponeeritud ka töö lõuendalusel kavand (Rannarahva Muuseum)